

підвищення рівня ознайомленості громадян з їх природними і охоронюваними законом правами.

Виходячи з викладеного, під сімейно-побутовим насильством щодо неповнолітніх розуміється сукупність суспільно небезпечних і кримінально-протиправних умисних діянь (дії або бездіяльності), поєднаних з фізичними діями на/чи організм іншої людини (або погрозою такої дії) за допомогою впливу на психіку, здійснюваних членом сім'ї відносно іншого її неповнолітнього члена (незалежно від факту їх спільного або роздільного проживання) проти або крім волі останнього; таких, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують такі блага особи, як життя, здоров'я або тілесну недоторканість.

1. Despert J.L. The emotionally disturbed child – then and now. – N.Y.: Brunner. – 1965. – p. 33.

2. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия, контроль / Л. Берковиц. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2001. – 512 с.

3. Чепельська Т. Сьогодні тих, кому належить майбутнє / Т. Чепельська // Іменем Закону. – 1998. – 6 лютого. – № 6.

4. Всеобщая Декларация прав человека // Международная защита прав и свобод человека: Сборник документов. – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 15.

5. Сімейний кодекс України. Коментар основних положень / упоряд. М.І. Хавронюк. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 128 с.

6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //http://www.ukrop.com/ua/encyclopaedia/politics/6352.html

7. Филонов В.П. Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение / В.П. Филонов. – Донецк: Донеччина, 1999. – 640 с.

8. Синицын В.Г. Становление и развитие социалистического быта / В.Г. Синицын. – М.: Политиздат, 1970. – 45 с.

О.Р. Галайко

СВІТОГЛЯДНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА

Розглядаючи світоглядну, гносеологічну, аксіологічну й цивілізаційну функції права, автор простежує тенденції синтезу філософського і загальнонаукового підходу до з'ясування сутності природи і змісту права, правової дійсності, діалектики відношень права і суспільства, що істотно позначається на формуванні суспільного світогляду.

Ключові слова: філософія, право, правова система, філософсько-правовий інтерес, філософсько-правові аспекти, філософське праворозуміння, рефлексія правової онтології.

Rассматривая мировоззренческую, гносеологическую, аксиологические и цивилизационную функции права, автор прослеживает тенденции синтеза философского и общенаучного подходов к выяснения сущности природы и содержания права, правовой действительности, диалектики отношений права и общества, что существенно сказывается на формировании общественного мировоззрения.

Ключевые слова: философия, право, правовая система, философско-правовой интерес, философско-правовые аспекты, философское правопонимания, рефлексия правовой онтологии.

Examining world-view, gnoseological, axiological and civilization functions of law, the author traces the tendencies of synthesis of the philosophical and general scientific approaches to the essence of law nature and content, legal reality, dialectics of law and society relations, which substantially affects forming of social world-view.

Key words: philosophy, law, legal system, philosophical and legal interest, philosophical and legal aspects, philosophical law conception, reflection of legal ontology.

Постановка проблеми. Філософія розуміння права як системи загальнообов'язкових норм і відносин, що охороняються засобами державного впливу, включаючи примусові заходи, певною мірою співвідноситься з юридичним трактуванням права як системи наявних у суспільстві правових доктрин і цінностей та сформованих на цих загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою. На осмисленні цих концептуальних положень базується формування суспільної свідомості, одним із активних виявів якої є прагнення пізнання суті всіх соціальних явищ, в тому числі влади, права, держави, законодавства, політики, управління тощо, що оточують соціум, а відтак усвідомлення їх багатofункціональності, багатofункціональності перебування у певних взаємозв'язках, комбінація яких визначає місце і роль конкретного індивіда, людини в історичних процесах соціальної взаємодії. Саме це спонукає людину вивчати не тільки самі явища, у тому числі правові, з якими вона стикається, а й зв'язки як між ними, безпосередньо, так і ними та іншими соціальними явищами. Причому процес пізнання не обмежується розумінням сутності права і його зв'язків з людиною, з іншими соціальними явищами, а й передбачає розуміння значень, що містяться у доктринах, ідеях, концепціях, теоріях, якими трактуються особливості сприйняття правової дійсності. І в здійсненні таких рецепцій важливу роль відіграють

філософські науки, насамперед філософія права, що підносить значення вивчення аксіологічних, антропологічних і гносеологічних цінностей права як регулятора суспільних відносин на досить високий рівень.

Стан дослідження. У цьому контексті маємо усі підстави зазначити, що нові підходи до філософського розуміння суспільно-правових явищ були започатковані ще Г.В. Гегелем у його праці «Філософія права» (1821 р.), де викладено його суспільно-політичні погляди, а також вчення про державу і права. У ній Гегелем розроблялися такі ключові поняття, як «право», «державна», «громадянське суспільство», які є центральними для суспільної філософії, політичної й правової науки [1, с. 514]. Фактичне формування філософії права як науки почалося з середини ХІХ ст. Історичний внесок у розвиток цієї науки, у визначення її у системі правових наук зробили російські та українські вчені К. Неволін, М. Коркунов, Я. Козельський, Л. Петражицький, М. Ренненкампф, М. Ковалевський, Б. Кістяківський, М. Палієнко, С. Дністрянський, Ф. Тарановський, Є. Спекторський, П. Лодій та ін. Після періоду тривалого занепаду та ігнорування, часткового поглинання суміжними галузями, що було характерним для правознавства в радянській державі вже в наш час відбулося відродження філософії права як самостійної науки. Цьому насамперед сприяло видання праць Д.А. Киримова, В.С. Нерсесянца, С.С. Алексєєва, О.В. Тарника, К.К. Жоля, А.А. Козловського, М.В. Костецького, С.С. Сливки, О.О. Бандури та багатьох інших учених. А започаткування періодичного випуску з 2003 р. збірника наукових праць «Проблеми філософії права» сприяло поглибленню і розширенню досліджень з таких актуальних напрямів: «філософія права як наукова теорія; генеза предмета філософії права в культурі та цивілізації; теоретичне обґрунтування понять і законів права; сутність права; свобода як фундаментальна підвалина права; діалектика права і суспільства, взаємовідношення індивіда, держави і права» і т. ін. [2, с. 277]. Безумовно, цим не вичерпуються перелік проблемних питань, вирішення яких потребує пильної уваги науковців. Враховуючи важливість розробки цієї тематики, ми поставили мету – з'ясувати світоглядну обумовленість синтезу філософського і конкретно-наукового підходів до пізнання сутності природи і змісту права, правової дійсності, що сприятиме удосконаленню й розвитку методології і теорії вітчизняної юридичної науки, її важливих складових – правознавства і державознавства.

Виклад основних положень. В умовах демократичної трансформації українських суспільних відносин, передусім державно-

владних і юридичних, конституційної переорієнтації української держави на утвердження та забезпечення прав і свобод людини, на задоволення потреб соціуму загалом особливої актуалізується прагнення отримати нові знання про право не тільки як нормативний чинник організації суспільного життя, але й як певний момент суспільного буття, результат розвитку суспільної культури, цивілізації.

Методологія юридичної науки передбачає й створення механізму реалізації її теоретичних засад, нормативно-правових актів. Найважливішою умовою формування громадянського суспільства та демократичної, соціально-правової держави є надійний захист прав і свобод людини. Мова йде про реальне «виконання обов'язку держави стосовно будь-якої людини, встановленого ст. 25 Загальної декларації прав людини [3, с. 10].

У нашому суспільстві поки що спостерігається глибокий розрив між конституційними нормами, що проголошують людський вимір права та держави і реальними суспільними відносинами, станом відповідальності держави перед людиною за свою діяльність. Фактично вітчизняна юридична наука звично продовжує залишатися на державно-центристських методологічних позиціях. Декларуючи принцип пріоритетності інтересів людини як найвищої соціальної цінності, наша наука не досліджує першопричини глибокої соціальної кризи та економічної розбалансованості, погіршення соціального становища у суспільстві.

Філософія права розширює рамки правознавства за рахунок бачення загальної картини світу, дозволяє правознавцям ставити та вирішувати значно ширше коло питань у порівнянні з традиційною проблематикою. Правознавство конкретизує уявлення правової філософії про загальну картину світу, про правовий простір, про людський вимір права тощо. При цьому потрібно долати помилкове судження, коли проводиться відокремлення «легальності», тобто сфери правової, що охоплює винятково зовнішні, формальні відносини людей та «моральності». Тобто моральної сфери, яка являє собою внутрішню здатність розумної істоти встановлювати для самої себе універсальний та необхідний «категоричний імператив». Цей імператив як загальний моральний закон врешті-решт поширюється і на правову сферу лише як на свою часткову спадщину. Однак ця спроба пов'язати моральність із легальністю не увінчувалася успіхом упродовж тривалого часу, оскільки, за справедливим зауваженням російського правознавця П. Новгородцева, «коли Кант хоче представити право у зв'язку з моральніс-

тю, воно втрачає свої специфічні риси, коли ж він намагається підкреслити специфічні риси права, воно втрачає свій зв'язок із моральністю» [4, с. 352].

На сьогодні пріоритетними є дослідження: предмета філософії права та предмета теорії права і держави, методології філософії права та філософії права як методологічної дисципліни; історії розвитку філософсько-правової думки в Україні; антології права; філософії прав людини, онтології права; аксіології права; гносеології права; прикладного застосування філософії права у сучасному правознавстві та державотворенні. Разом із тим, необхідно подолати вузьконормативне розуміння права як суто державної законодавчої діяльності, адже право виступає вираженням вимог справедливості, загальної міри (форми, норми), свободи і рівності. Для сучасної науки характерний процес інтеграції знань, що допомагає не лише з'ясувати динаміку різноманітних галузей науки, але й установити певні спільні елементи, визначити єдність наукових структур. У ролі таких інтеграційних галузей дослідження у ХХ ст. виступали кібернетика, загальна теорія систем, синергетика.

Використання синергетичного підходу та уособлення міждисциплінарних досліджень забезпечує якісне оновлення методології аналізу правової сфери, справедливо зауважує Ю. Оборотов. «Для правознавства важливо визнати, що дезорганізаційні процеси в суспільстві по-своєму природні, об'єктивні і складають необхідний елемент соціального розвитку, тому людині необхідно дати правові ціннісні орієнтири для життя в стані невизначеності, нестабільності, хаосу» [5, с. 19].

Оновлення методологічних підвалин філософії права здійснюється багатовекторно. Відповідно, хоча і своєрідно філософські методологічні інновації рефлексуються в методології правознавства, її принципах. Один із них, причому чи не найвагоміший, – принцип плюралізму. Адже плюралізм – це не тільки і не стільки констатація багатоманітності буття. Головна ознака плюралістичного погляду на світ – визнання існування більше, ніж однієї сутності (людини, інституту, суспільної «речі»). У методологічному аспекті під плюралізмом розуміється така установка, згідно з якою на кожне істотне запитання існує кілька «рівноправних» відповідей, хоча вони можуть бути діаметрально протилежними, взаємовиключними або ж взаємодоповнювальними. Такий «принциповий» плюралізм загострює проблему правового устрою плюралістичного суспільства, статусу та функцій права в

демократичному суспільстві. Ситуація легалізованого плюралізму спричиняє те, що «найбільш істотні із джерел і норм права, які визнані обов'язковими на сьогодні в умовах демократії втрачають свою впорядковуючу функцію» [6, с. 38]. Сам факт того, що такі поняття як «людська гідність», «свобода» або «моральний закон» інтерпретуються у відповідності з приватним (одиничним, особистісним, індивідуальним) уявленням про суспільство і право цілком справедливо викликає запитання про критерій, який пов'яже ці уявлення з певною правовою нормою. Такою нормою в умовах плюралізму може бути лише право, а точніше лише конституційне право. «Плюралізм вимагає нейтральних щодо інтерпретацій світу, формальних принципів справедливості, рівності та всезагальності права і ці принципи мають значимість позитивного права» [6, с. 49].

Із принципом плюралізму органічно пов'язаний принцип толерантності, який перестає бути лише філософсько-етичною вимогою та набуває загальнометодологічного значення насамперед у суспільствознавчих науках, у тому числі у правознавстві. Толерантне ставлення до «іншого», перегляд категоріальних оцінок незвичного та незвичайного стає нормою. До речі, принцип толерантності виступає своєрідною рефлексією на тенденцію антропологізації, яка «здається, досягла своєї вершини».

За умов наростання різноманітності у світі, що безперервно ускладнюється, стрімких диверсифікаційних процесів (ситуація плюралізму) виважена толерантність є запорукою успішної мобілізації «соціального інтелекту» на розв'язання найгостріших суперечностей. Толерантність, орієнтація на взаєморозуміння та взаємоповагу, що зумовлює необхідність формування полілогічної культури, стає чи не найголовнішою умовою нейтралізації наростання тотальної конфронтації індивідів, страт, конфесій, країн, культур, цивілізацій. За умов інформаційної та техніко-технологічної революції культура діалогу та полілогу важлива та необхідна не лише у міжособистісному спілкуванні, а й у професійній діяльності, адже однаковий науковий чи професійний результат можна отримати різними способами.

Інформаційна залученість суб'єкта до подій, що відбуваються в суспільстві, його пряма чи опосередкована дотичність до них породжує феномен «контекстної людини»: «я є те, що собою уявляю, завдяки контексту, в якому перебуваю». Ситуація «контекстної особистості» звичайно ж має враховуватись у правовій практиці.

Отже, філософія і право не просто тісно взаємодіють, мають спільне «генетичне коріння», але й відчувають тотожні та поточні проблеми і дилеми методологічного характеру, які мають бути з'ясовані та розв'язані завдяки спільній теоретичній роботі філософів і правників.

Право наскрізь філософізоване явище. Це проявляється на всіх рівнях правової матерії і відносно всіх аспектів філософського знання: онтологічного, гносеологічного, логічного, аксеологічного, навіть естетичного. Так, будь-яка національно-правова система, не кажучи вже про ту чи іншу філософсько-правову концепцію, ґрунтується на певній, явно чи неявно прийнятій, онтології, що зумовлює як політику права загалом і процеси правозастосування, так і методи правового пізнання, засоби розгортання права і правореалізації. Ще в стародавні та античні часи право розумілось як явище космічного походження. Порядок і гармонія космосу є природною основою порядку, який формує держава в соціальному бутті і коли закони, що встановлюються, не відповідають цьому космічному порядку, руйнуються держави, імперії і хаос поглинає життя суспільства [7, с. 49]. Рефлексія правової онтології здійснюється і в сучасному світовому правознавстві. Право ідентичне з порядком буття і в основі складає з ним єдність. Принципом устрою порядку буття виступає норма, кожна норма позитивного права повинна відповідати буттю, володіючому структурою норми. Норми позитивного права не можуть бути вигаданими: людина постійно виявляє право, точніше серцевину права, яка зосереджена в бутті. Право – не чиста вигадка людей, воно вкорінене в бутті, а тому має метафізичну природу. Саме це мав на увазі відомий правознавець Є. Спекторський, коли відповідав на скептичну реакцію на метафізику практичних працівників права: «Юристи, які люблять франтувати своїм реалізмом, звичайно, рішуче відкидають як метафізику загалом, так і метафізику юриспруденції зокрема. Але при цьому вони випускають із виду, що є два реалізми – реалізм емпіричної, експериментальної науки, нічого не визнаючої, окрім факту, і реалізм метафізики, приймаючий за конкретні факти предмети своєї віри. Вони випускають із виду, що вони самі надто часто наближаються до реалізму другого типу. Вони не помічають, що їх реалізм досить часто нагадує «реалізм» тих схоластичних метафізиків середньовіччя, котрі, на відміну від номіналістів, визнавали за універсальними, за абстрагованими поняттями реальне, конкретне буття, те, що по-німецьки так адекватно передається словом *Dasein*.

Світ права – це зовсім особливий світ, немов би надбудований юриспруденцією над емпіричною дійсністю...» [8, с. 115].

Сучасний стан розвитку філософії права в Україні виступає логічним продовженням майже трьохтисячолітнього періоду «філософствування» на теми правди і неправди, добра і зла, справедливості та несправедливості, свободи і рабства, порядку та анархії тощо. Філософсько-правові ідеї, що автономно зародилися в трьох різних цивілізаціях (Індії, Китаї, Елладі) або синтезувалися із теологічними концепціями та стали цементуючою основою релігійних догм і правил (в індуїзмі), або стали основою соціальної етики ритуалу та суспільної ієрархії (в Китаї), або послужили насінням, із якого виросла європейська філософія права в усьому її різноманітті.

Уже впродовж майже століття ми спостерігаємо щонайменше дві тенденції в розвитку європейської філософії права. В країнах континентальної Європи проявляється синтез емпіричного та теоретичного начал, у результаті чого філософія права, з одного боку, виступає вершиною теоретичної юриспруденції, а з другого – містком, зв'язковою ланкою із загальною філософією та філософськими науками: етикою, естетикою тощо [9, с. 117].

Філософія, займаючись правом, не зраджує сама собі, вона досліджує одне з явищ зовнішнього світу, вона досліджує саму себе. У цьому розумінні право можна назвати прикладною філософією. Інколи дослідження права значно корисніше для філософії, ніж самого права, більш ефективніше, ніж філософська саморефлексія.

Право оживляє філософію, пов'язує її з навколишньою дійсністю, показує, що її категорії, абстракції – не порожні схеми, а засоби перетворення дійсності за допомогою права. «Виявивши гносеологічну природу права як такого, ми зрозуміємо, наскільки правильно буде застосовувати до явищ правових ті ж самі категорії, під якими ми розглядаємо явища світу конкретного» [10, с. 6]. Право виступає джерелом життєвої енергії філософії, оскільки впливає з самих безпосередніх життєвих ситуацій. Філософія ж робить право осмисленим, надає йому всезагального характеру, наближає його критерії до абсолютних критеріїв істини, добра, справедливості. Філософія без права мертва, право без філософії порожне.

Висновок. Доводиться констатувати, що традиції взаємовідносин представників філософії та юриспруденції не відзначаються особливою прихильністю один до одного, що не могло не відобразитися на науковому співробітництві. Снобізм і зверхність філософів щодо юри-

стів пояснюється тотальним матеріалізмом і меркантилізмом останніх. Цей матеріалізм проявляється в предметі діяльності юристів, пов'язаному передусім з відносинами власності, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, маєтком, спадщиною, товаром, річчю тощо; меркантилізм же проявляється в бажанні юристів мати непоганий зиск із причетності до регулювання вказаних відносин власності та схильності саму професію перетворювати на значну та впливову власність. Тому професія юриста (подібно до професії лікаря чи священника) завжди у народі користувалась авторитетом і визнавалась як така, що дає хороший прибуток і матеріальну забезпеченість.

-
1. Історія філософії: словник / за заг. ред. В.І. Ярошовця. – К.: Знання України, 2006. – 1200 с.
 2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія. – Т. 6: Т–Я. – 2004. – 768 с.
 3. Загальна декларація прав людини // Вісник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – 1999. – № 1. – С. 10.
 4. Новгородцев П.И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания / П.И. Новгородцев. – СПб.: Лань, 2000. – 352 с.
 5. Оборотов Ю.Н. Традиции и обновления в правовой сфере. Вопросы теории (от познания к постижению права) / Ю.Н. Оборотов. – Одесса, 2002.
 6. Зандкюлер Х.И. Демократия, всеобщность права и реальный плюрализм / Х.И. Зандкюлер // Вопросы философии. – 1999. – № 2. – С. 38.
 7. Пермяков Ю.Е. Лекции по философии права / Ю.Е. Пермяков. – Самара, 1995. – Разд. «Космос и право». – С. 24–34.
 8. Четвернин В.А. Современные концепции естественного права / В.А. Четвернин. – М.: Наука, 1988. – С. 107–115.
 9. Костицький М.В. Філософія права як наука і навчальна дисципліна / М.В. Костицький // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 16–18.
 10. Камбуров В.К. К вопросу об отношении философии к юриспруденции / В.К. Камбуров. – Томск: Т-во скоропечати А.А. Левинсон, 1904.